

• Violențar psihologică activă, reprezentând agresiuni verbale periodice ei susținute la adresa victimei

• Violența psihologică pasivă, care constă în întreprinderea sau insuficiența relațiilor sociale și sexuale, oprirea accesului la bani sau la alte mijloace economice,

• Violența sexuală, formarea la activitatea sexuală nedorită, realizarea unor lucruri cu conotații sexuale, atingerea fizică a corpului.

Concluzii: Spre deosebire de alte subiecte, violența în familie, cel puțin în Moldova, este unul mai puțin studiat. Agresorul este adesea înțeles chiar ca fiind justificat. Actele sale sunt justificate și scuzate prin afirmații dintre cele mai penibile (este beat, este stresat, are dreptul, muncește mult, de dimineață până seara, este bărbat, este mama lui, o caută cu lumonarea e.a.). Pe de altă parte victima este văzută de societate mai degrabă drept o cauză a agresiunii și nu efectul acesteia. De asemenea, victima, de foarte multe ori, este ținta jignirilor și a ironiilor celor din jur, vecinii râd, fac glume și încearcă să descopere motivele pentru care a fost agresată. Adevărul este că nu există nici o scuză pentru violență fie că este verbală, fizică, emoțională sau sexuală. Întemeierea unei familii nu este echivalent cu deținerea unei familii. În familie toți – soț, soție, copil și alte rude în cazul familiilor extinse – au

aceleași drepturi: dreptul la viață, dreptul la un trai decent, dreptul la opțiune, dreptul la apărare pentru a aminti doar drepturile fundamentale.

Bibliografie

1. Anthony Giddens, *Sociologie*, Ed. Bic All, București, 2001, pg. 178

2. Borkowski, Murclie ei Walker, 1983

3. Butoi B. Tudorel-Severin, *Interogatoriul. Psihologia confruntării în procesul judiciar*, Ed. Pinguin Book, București, 2004

4. Butoi B. Tudorel-Severin, *Victimologie*, Ed. Pinguin Book, București, 2003

5. Helena Cornelius, Shoshana Faire, *Cum se rezolvem conflictele*, Revista Psihologia, vol.28, an V, nr.6 (1995)

6. Anthony Giddens, *Sociologie*, Ed. Bic All, București, 2001

7. Anthony Giddens, *Transformarea intimității*, Ed. Antet, București, 2000

8. Conf. Dr. Elena Macavei, *Agresivitatea și violența moduri primare și primitive de exprimare și comunicare*, Revista Psihologia, vol.63, an IX, nr.5 (2001)

9. Statistici furnizate de Fundația Șanse Egale pentru Femei (<http://www.sef.ro>)

© Gîscă Veronica, Țurcan Larisa, Topada Aculina, Cernelev Olga

Gîscă Veronica, Țurcan Larisa, Topada Aculina, Cernelev Olga
**ASPECTELE CONSUMULUI DE TUTUN ÎN RÂNDUL ELEVILOR
DIN LICEELE MUNICIPIULUI CHIȘINĂU**

*Centrul Național de Sănătate Publică, Chișinău, Republica Moldova
Laboratorul Sănătatea copiilor și adolescenților*

SUMMARY

ISSUES OF TOBACCO CONSUMPTION AMONG PUPILS FROM HIGH SCHOOLS FROM CHISINAU

Keywords: smoking, pupils, language teaching.

Introduction. *The World Health Organization estimated smoking is becoming the leading cause of preventable morbidity and mortality in the world. The purpose of the study was to analyze the peculiarities of smoking among pupils in high schools with teaching in Romanian and Russian from Chișinău.*

Materials and Methods: *The sample study comprised 1779 pupils (boys - 884, girls - 895) of V-XIIth classes from 10 high schools in the Chișinău, Republic of Moldova.*

Results. *Pupils from V-VIIIth classes from high schools with teaching in Romanian have smoked at least once, a whole cigarette in a proportion of 14.4%, those from high schools with teaching in Russian - 15.6% pupils, in grades IX-XII of the high schools with teaching in Romanian-48.4% and those from high schools with teaching in Russian - 53.3%. Pupils from middle school grades with teaching in Romanian smoked regularly about once, in a rate of 3.6%*

and 4.1% pupils from middle school grades with teaching Russian, pupils in lyceum classes with teaching in Romanian 20.5% and 32.7% pupils from lyceum classes with teaching in Russian. In the past 30 days, pupils from middle school grades have smoked cigarettes at least a day - 3.2% of middle school grades with teaching in Romanian and 4.8% pupils middle school grades with teaching in Russian, compared to those named above, pupils from lyceum classes smoked more - 18.6% from high schools with teaching in Romanian and 23.0% pupils from high schools with teaching in Russian.

Conclusions: With increasing age increases the share of pupils practicing smoking, especially among pupils from high schools with teaching in Russian.

РЕЗЮМЕ

АСПЕКТЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ ТАБАКА СРЕДИ УЧЕНИКОВ ГОР. КИШИНЕВА

Ключевые слова: курение, ученики, язык обучения.

Введение. По оценкам Всемирной Организации Здравоохранения, курение становится ведущей предотвратимой причиной заболеваемости и смертности в мире. Цель исследования состояла в том, чтобы проанализировать особенности курения среди учащихся в школах с преподаванием на румынском и русском языках гор. Кишинева.

Материалы и методы: В исследовании участвовали 1779 учеников (884 мальчиков и 895 девочек) с V по XII класса из 10 школ гор. Кишинева, Республика Молдова.

Результаты. Ученики V-VIII классов школ с преподаванием на румынском языке курили хотя бы один раз целую сигарету в пропорции 14,4%, те из школ с преподаванием на русском языке - 15,6%, ученики из IX-XII классах из школ с преподаванием на румынском - 48,4% и те из школ с преподаванием на русском языке - 53,3%. Ученики V-VIII классов из школ с преподаванием на румынском языке курили регулярно в пропорции 3,6% и 4,1% из средних школ с преподаванием на русском языке; ученики из IX-XII классов - 20,5% из школ с преподаванием на румынском языке и 32,7% из школ с преподаванием на русском языке. В течение последних 30 дней, курили хотя бы один день - 3,2% учеников средних классов из школ с преподаванием на румынском языке и 4,8% из школ с преподаванием на русском языке. По сравнению с ними, старшеклассники курили больше - 18,6% из школ с преподаванием на румынском языке и 23,0% из школ с преподаванием на русском языке.

Выводы: С увеличением возраста увеличивается доля учащихся, которые курят, особенно среди учеников из школ с преподаванием на русском языке.

Introducere. Tabagismul este definit ca fiind: „Toxicomanie prin utilizarea de tutun, caracterizată de extinderea sa mondială și de grave consecințe sociale. Unele consecințe ale tabagismului pot implica persoanele expuse în mod prelungit și involuntar la fumul de țigară.”[8]

Tinerii sunt esențiali atât pentru prezent cât și pentru viitorul populației, starea de sănătate a tinerilor fiind avuția cea mai de preț, astfel beneficiul suprem al investiției în sănătatea tinerilor fiind bunăstarea întregii societăți. Pe măsură ce elevii cresc tind să imite comportamente pe care le consideră caracteristice celor adulți. Îmbinarea exemplului oferit de adulți cu experimentarea comportamentelor cu risc pentru sănătate se întâmplă din cauza practicării adulților a unor activități ca fiind interzise doar copiilor și permise lumii maturilor. Elevii la această vârstă fac alegeri importante privind sănătatea lor și dezvoltă atitudini și obiceiuri ce le continuă și pe perioada maturității. [3; 5]

Fumatul este unul din cele mai vechi obiceiuri de pe glob, acesta a devenit în prezent o problemă majoră de sănătate publică în întreaga lume, este unul din factorii principali de risc major, care conduce la consecințe extrem de grave pentru sănătatea omului și mai ales a generației în creștere. Grupul vulnerabil pentru

acest viciu îl reprezintă tinerii deoarece o mare parte din fumătorii curenți au început să fumeze înainte de vârsta de 10 ani. În mai multe țări europene peste 70% din adulții foști fumători sau fumători actuali au început să fumeze până la vârsta de 18 ani. Majoritatea elevilor sub presiunea anturajului, din curiozitate de a încerca ceva nou și interzis sau ca alternativă la griji și probleme, alege drogul (tutun, alcool sau droguri) ca stil de viață. [1; 6; 9]

După aprecierile Organizația Mondială a Sănătății, tabagismul este pe cale să devină principala cauză evitabilă de morbiditate și mortalitate de pe glob. La nivel mondial, tutunul ucide, anual, aproximativ 4,0 milioane de oameni, dintre care 1,2 milioane sunt europeni, iar cele mai afectate sunt țările în perioada de tranziție și cele în curs de dezvoltare. Conform rezultatelor studiului ESPAD 2011, în medie, 54% dintre elevi din țările incluse în acest studiu, au încercat țigări cel puțin o dată în viață și 28% au folosit țigări în ultimele 30 de zile. Conform studiului ”Global Youth Tobacco Survey” (GYTS), efectuat în Moldova în 2004-2008, cu suportul Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Statele Unite ale Americii, privind fumatul la adolescenți, aproximativ 10% dintre adolescenții fumători, la nivel global, utilizează până la 15 țigări pe

zi, 20 de zile pe luna (deși procentul este în continuă creștere). [7; 9; 11]

Fumatul, abuzul de alcool și substanțe toxice este o realitate în rândul elevilor și trebuie privită cu seriozitate. Tutunul are efecte nocive multiple pe termen lung și creează, de asemenea, în termene foarte scurte dependență. Un adolescent care fumează de mai mult de 1 an, are o șansă de 80% de a deveni dependent. [7]

Materiale și metode. În cadrul studiului au fost utilizate următoarele metode de cercetare: analitice, descriptive, sociologice, statistice și matematice.

Eșantionul studiului a cuprins 1779 elevi (băieți – 884, fete - 895) din clasele a V-XII-a din 10 licee (5 cu predare în limba română și 5 cu predare în limba rusă) din mun. Chișinău, Republica Moldova.

Instrumentul de studiu a constituit două Chestionare, primul Chestionar destinat claselor a V-VIII-a ce a inclus 43 de întrebări dintre care 5 referitor la consumul de tutun în rândul elevilor și al doilea Chestionar destinat claselor a IX-XII-a format din 94 de întrebări dintre care 9 referitor la consumul de tutun în rândul elevilor. Clasele participante au fost alese aleator, fiind chestionați toți elevii din clasă prezenți în ziua chestionării la lecții. Prelucrarea matematico-statistică a datelor primare a fost efectuată prin intermediul programului *Statistical Package for the Social*

Science și au fost utilizate metodele de analiză variațională, corelațională și de modelare matematică.

Rezultate. Conform datelor rezultate din aplicarea chestionarului, elevii din clasele a V-VIII-a din liceele mun. Chișinău cu predare în limba română au fumat cel puțin o dată o țigară întreagă într-o proporție de 14,4% (19,1% băieți și 9,5% fete), cei din liceele cu predare în limba rusă – 15,6% (16,8% băieți și 14,3% fete). Comparativ cu elevii din clasele a V-VIII-a, cei din clasele a IX-XII-a, au fumat cel puțin o dată o țigară întreagă într-o proporție mai mare, elevii din liceele cu predare în limba română – 48,4% (62,6% băieți și 35,3% fete,) și cei din liceele cu predare în limba rusă – 53,3% (68,8% băieți și 48,0% fete). Putem afirma că elevii din clasele gimnaziale au încercat vreodată să fumeze într-o proporție mai mică decât cei din clasele liceale, cu o diferență semnificativă – $p < 0,001$.

Vârsta la care majoritatea elevilor trec prin această experiență pentru prima dată la elevii din clasele a V-VIII-a este de 13-15 ani (40,3% elevi din liceele urbane cu predare în limba română și 41,6% elevi din liceele urbane cu predare în limba rusă), iar la cei din clasele a IX-XII-a este de 15-16 ani – la elevii din liceele urbane cu predare în limba română (30,8%) și de 13-14 ani – la elevii din liceele urbane cu predare în limba rusă (34,9%) (tab.1).

Tabelul 1.

Răspunsul elevilor la întrebarea „La ce vârstă ai fumat o țigară întreagă pentru prima dată?” (%)

| | Elevi din clasele a V-VIII-a | | Elevi din clasele a IX-XII-a | |
|------------|---|---|---|---|
| | Liceele urbane cu predare în limba română | Liceele urbane cu predare în limba rusă | Liceele urbane cu predare în limba română | Liceele urbane cu predare în limba rusă |
| < 9 ani | 15,3 | 23,1 | 6,3 | 7,5 |
| 9-10 ani | 15,3 | 7,7 | 8,1 | 5,7 |
| 11-12 ani | 29,2 | 27,7 | 12,7 | 18,4 |
| 13-14 ani | 40,3 | 38,5 | 25,3 | 34,9 |
| 15-16 ani | 0,0 | 3,1 | 30,8 | 29,2 |
| 17-18 ani | 0,0 | 0,0 | 15,8 | 3,8 |
| 19- 20 ani | 0,0 | 0,0 | 0,9 | 0,5 |

Elevii claselor gimnaziale au fumat vreo dată în mod regulat, câte cel puțin o țigară pe zi timp de 30 de zile, într-o proporție de 3,6% (4,3% băieți și 2,9% fete) din liceele cu predare în limba română și 4,1% (6,0% băieți și 2,0% fete) din liceele cu predare în limba rusă, față de aceștia, elevii din clasele liceale au fumat vreo dată în mod regulat, câte cel puțin o țigară pe zi timp de 30 de zile – 20,5% (32,3% băieți și 9,8% fete) din liceele cu predare în limba română și 32,7% (39,5% băieți și 26,3% fete) din liceele cu predare în limba rusă. Elevii din liceele cu predare în limba rusă din clasele liceale au fumat vreo dată în mod regulat într-o proporție mai mare față de cei din liceele cu predare în limba română de aceeași vârstă ($p < 0,05$) și față de cei din clasele gimnaziale ($p < 0,001$). Elevii claselor licea-

le din liceele cu predare în limba română au fumat vreo dată în mod regulat într-o proporție mai mare decât cei din clasele gimnaziale, atât față de cei din liceele cu predare în limba română ($p < 0,01$), cât și față de cei din liceele cu predare în limba rusă ($p < 0,05$).

O proporție mai mare a elevilor din clasele a V-VIII-a (33,3% elevi din liceele urbane cu predare în limba română și 35,3% elevi din liceele urbane cu predare în limba rusă) au început să practice în mod regulat acest comportament vicios la vârsta de 13-15 ani, iar elevii din clasele a IX-XII-a la 13-18 ani (la 15-18 ani 66,7% elevi din liceele urbane cu predare în limba română și la 13-16 ani 75,6% elevi din liceele urbane cu predare în limba rusă) (tab 2).

Răspunsul elevilor la întrebarea „La ce vârstă ai început să fumezi țigări în mod regulat (cel puțin o țigară zilnic, timp de 30 de zile)?” (%)

| | Elevi din clasele a V-VIII-a | | Elevi din clasele a IX-XII-a | |
|------------|---|---|---|---|
| | Liceele urbane cu predare în limba română | Liceele urbane cu predare în limba rusă | Liceele urbane cu predare în limba română | Liceele urbane cu predare în limba rusă |
| < 9 ani | 27,8 | 29,4 | 1,1 | 3,1 |
| 9-10 ani | 5,6 | 5,9 | 5,4 | 5,5 |
| 11-12 ani | 33,3 | 29,4 | 3,2 | 5,5 |
| 13-14 ani | 33,3 | 35,3 | 20,4 | 37,8 |
| 15-16 ani | 0,0 | 0,0 | 32,3 | 37,8 |
| 17-18 ani | 0,0 | 0,0 | 34,4 | 8,7 |
| 19- 20 ani | 0,0 | 0,0 | 3,2 | 1,6 |

În ultimele 30 de zile, elevii claselor gimnaziale, au fumat țigări cel puțin o zi în proporție de 3,2% (3,8% băieți și 3,7% fete) din liceele cu predare în limba română și 4,8% (5,5% băieți și 3,9% fete) din liceele cu predare în limba rusă. Comparativ cu cei sus numiți, cei din clasele liceale au fumat mai mulți – 18,6% (26,0% băieți și 11,8% fete, $p < 0,05$) din liceele cu predare în limba română și 23,0% (24,0% băieți și 22,2% fete, $p < 0,01$) din liceele cu predare în limba rusă.

Din elevii ce au practicat tabagismul în ultimele 30 de zile, majoritatea celor din clasele gimnaziale au afirmat că au fumat până la o țigară în zi 60,0% (60,0% băieți și 60,0% fete) din liceele cu predare în limba română și 56,2% (40,0% băieți și 80,0% fete) din liceele cu predare în limba rusă, iar cei din clasele liceale câte 2-5 țigări în zi – 38,2% (43,1% băieți și 19,0% fete) din liceele cu predare în limba română și 33,0% (32,6% băieți și 34,9% fete) din liceele cu predare în limba rusă.

Discuții. Comparând răspunsurile primite de la elevii de 13-15 ani care au fumat vreodată și au început să fumeze înainte de 10 ani incluși în Raportul GYTS 2009 (The Global Youth Tobacco Survey) aplicat în România ce raportează cota de 38,3% (46,6% băieți și 27,7% fete) [5], cu răspunsurile elevii incluși în studiu dat de aceeași vârstă, putem observa că ei au trecut prin această experiență într-o proporție mai mică – 4,4% (6,6% băieți și 2,2% fete) din liceele urbane cu predare în limba română și 6,5% (6,3% băieți și 6,7% fete) din liceele urbane cu predare în limba rusă.

Ancheta Organizației Mondiale a Sănătății „Health Behavior in School Aged Children, International Report from 2009/2010 Survey” oferă date din frecvențe înregistrate într-un șir de 36 state privind ponderea elevilor de 13 ani ce fumează de obicei cel puțin o dată pe săptămână, la acest capitol, conform răspunsurile primite de la elevii anchetați de către noi, Republica Moldova s-ar fi plasat pe locul 11 cu 3,7% băieți și 1,5% fete. [12]

În anul 2005, Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Arad în colaborare cu Direcția

de Sănătate Publică a Județului Arad și Inspectoratul Școlar al Județului Arad, a realizat un studiu în vederea evaluării consumului de alcool, tutun și droguri ilegale în municipiul Arad, la nivelul elevilor din ciclul gimnazial și cel liceal. Pentru evaluarea consumului de alcool, tutun și droguri ilegale în rândul elevilor din ciclul gimnazial au fost anchetați elevi din clasele a VIII-a. Astfel au fost obținute rezultatele că 4,5% elevi de această vârstă fumează în mod regulat [3], ceea ce este mai puțin în comparație cu rezultatele obținute de studiul nostru (fumează în mod regulat 7,7% elevi din liceele cu predare în limba română și 7,6% elevi din liceele cu predare în limba rusă). Dacă se are în vedere numărul de țigări fumate zilnic, distribuția elevilor din clasele a VIII-a din Arad este următoarea: 2,5% elevi fumează mai puțin de o țigară pe zi, 8,1% fumează maxim jumătate de pachet de țigări pe zi, 0,4% fumează între 11-20 țigări pe zi, 0,6% peste un pachet de țigări pe zi [3] iar distribuția celor din liceele incluse în studiu: 2,7% elevi fumează mai puțin de o țigară pe zi, 4,5% fumează maxim jumătate de pachet de țigări pe zi, 0,9% fumează între 11-20 țigări pe zi și 0% elevi fumează peste un pachet de țigări pe zi.

Cu ocazia activităților desfășurate pentru marcarea „Zilei Mondiale fără Tutun” – 31 mai 2007 (28-31 mai 2007), specialiștii Centrului de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Botoșani, cu sprijinul voluntarilor și al Asociației pentru Sănătate, Educație și Familie, a realizat un studiu în vederea evaluării consumului de tutun în rândul adolescenților/tinerilor cu vârsta între 10-25 de ani. Din răspunsurile participanților reiese că 41,3% din respondenți fumează zilnic [2], ceea ce este mai mult decât datele obținute de la elevii din mun. Chișinău (4,6%). Asta se explică probabil prin faptul că în studiul din Botoșani au fost anchetate și persoane cu vârstă mai mare decât în studiu actual. În ceea ce privește numărul de țigări fumate zilnic 58% din cei ce fumează zilnic consumă - 1-10 țigări/zi, 31% - 11-20 țigări/zi și 11% - mai mult de 1 pachet /zi [2], comparativ cu Republica Moldova unde 84,6% elevi fumează 1-10 țigări/zi, 8,8% - 11-20 țigări/zi și 6,5% - mai mult de 1 pachet /zi. Din analiza răspunsurilor ce au vizat vârsta de debut în consumul de tutun ma-

joritatea dintre respondenții din Botoșani (44%) care fumează sau au fumat au făcut-o pentru prima dată la vârsta de 10 - 12 ani [2], iar elevii din liceele mun. Chișinău (32,3%) la vârsta de 13-14 ani.

Elevii din clasele a IX-XII-a din liceele urbane (50,6%) au încercat să fumeze într-o proporție mai mare decât cei din liceele rurale (31,5%) de aceeași vârstă cu o diferență semnificativă de $p < 0,001$, cei din liceele urbane (26,2%) fumează sau au fumat vreo dată în mod regulat într-o proporție mai mare față de cei din liceele rurale (11,5%) însă diferența nu este semnificativă – $p > 0,05$. Diferențe semnificative între nivelul fumatului în rândul elevilor din liceele urbane și cei din liceele rurale nu se atestă. [4]

Concluzii

1. Elevii din clasele gimnaziale au încercat vreo dată să fumeze într-o proporție mai mică decât cei din clasele liceale;

2. Majoritatea elevilor încearcă pentru prima dată să fumeze la vârsta de 13-16 ani;

3. Elevii din liceele cu predare în limba rusă din clasele liceale fumează sau au fumat vreo dată în mod regulat într-o proporție mai mare față de cei din liceele cu predare în limba română de aceeași vârstă;

4. Elevii claselor liceale fumează sau au fumat vreo dată în mod regulat într-o proporție mai mare decât cei din clasele gimnaziale;

5. Majoritatea elevilor din clasele gimnaziale fumează până la o țigară pe zi iar ei din clasele liceale câte 2-5 țigări.

Bibliografie

1. Agenția Națională Antidrog, 2008. Evaluarea consumului de alcool, tutun și droguri (cast) în rândul elevilor de liceu din Timișoara, în perioada 2001-2005. REPERE ȘTIINȚIFICE ALE CONSUMULUI DE DROGURI ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ. Editura NAPOCA STAR, Cluj-Napoca, p. 167-178. ISBN: 978-973-647-592-4

2. Axinciuc, V. și colab., 2008. Studiul privind consumul de tutun în rândul tinerilor din municipiul botoșani. Repere științifice ale consumului de droguri în societatea românească. Agenția Națională Antidrog, Editura NAPOCA STAR, Cluj-Napoca, p. 36-40. ISBN: 978-973-647-592-4

3. Bișcă, F. și colab., 2008. Evaluarea consumului de alcool, tutun, droguri în rândul adolescenților din municipiul Arad. Repere științifice ale consumului de droguri în societatea românească. Agenția Națională Antidrog, Editura NAPOCA STAR, Cluj-Napoca, p. 16-23. ISBN: 978-973-647-592-4

4. Cazacu-Stratu, A. și colab., 2015. Consumul de tutun printre elevii claselor a V-a – a XII-a din localitățile rurale din Republica Moldova. Sănătate publică, economie și management în medicină., nr.3(60), pp. 106-109. ISSN 1729-8687.

5. Cucu, A. M., 2013. Raportul Național de Sănătate a Copiilor și Tinerilor ROMÂNIA.

6. Filippidis, F.T., Agaku, I.T. și Vardavas, C.I., 2015. The association between peer, parental influence and tobacco product features and earlier age of onset of regular smoking among adults in 27 European countries. Eur J Public Health. 25(5):814–818.

7. Mireștean, I. M. PROGRAMUL NAȚIONAL DE SĂNĂTATE PUBLICĂ NR. 1.4, Programul național de monitorizare a factorilor determinanți din mediul de viață și muncă. Sinteza națională pentru anul 2009, Centrul Regional de Sănătate Publică Cluj.

8. Richard Denis și Senon Jean-Louis, 2007. Dicționar de droguri, toxicomanii și dependențe, București. Editura Științelor Medicale, p.817, ISBN 973-86571-0-5;

9. Șalaru, I., Zloteanu, R. și Calmîc, V., 2013. Ghid pentru renunțare la fumat : consiliere și tratament. Chișinău, p. 96, ISBN 978-9975-53-277-8

10. Vacarciuc, O. și Costin, T., 2012. Rezultatele studiului național privind consumul de alcool, droguri și tutun în rândul elevilor din Republica Moldova (ESPAD 2011). Ministerul Sănătății al Republicii Moldova. Centrul Național de Management în Sănătate.

11. Vladescu, C., 2004. Fumatul și sănătatea publică în România: cunoștințe, atitudini și practici legate de consumul de produse din tutun în rândul populației generale din România. Centrul pentru Politici și Servicii de Sănătate, București, p. 154, ISBN 9738-65-406-8, 978-9738-65-406-8.

12. *** WHO Regional Office for Europe, 2012. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) Study : International Report from the 2009/2010, Survey, Copenhagen, (Health Policy for Children and Adolescents, No. 6).